रामपयोदें भक्तमयूर प्रकटुनि तद्सुख हरुनि जिवाविले,
चातक कोणी केवळ जे ते स्वचरितअमृत वितरुनि निवाविले. ६३
'मंचरामायण' प्रेमें मयूरें रामनंदनें
श्रीरामचरणांभोजीं अर्पिलें कृतवंदनें. ६४
इति श्रीमंचरामायणं संपूर्णम् ।

निरोष्ठरामायण*

(गीतिवृत्त)

श्रीहरि दशरथनंदन झाला दशकंठसंक्षय कराया,
दर[1] शेष चक्र ही जनि घेती जगदखिलसंकट हराया. १
अंगज[2] च्यार तिघींचे संस्कृत[3] साक्षर नरेंद्रकीर्तिकर
निरखी, नितांत हर्षे हा चि न तैसा चि नागरिकनिकर. २
गाधिज यज्ञत्राणा याची, ने ज्येष्ठसह कनिष्ठ, तया
दे ताटकाक्षयकरा अस्त्रें, करि तातसा ऋषींद्र दया. ३
रक्षी तद्याग, करी रक्षःक्षय राजतनय हा ज्येष्ठ,
सत्कृति करिते झाले सकळ धरा[4]त्रिदश जे अति श्रेष्ठ. ४
यानंतर चरणरजें जीतें तारी क्षणें सदयराज,
ती दे संती अहल्या आशी, 'ऐसा चि सद्यशें साज.' ५
हरसायकासनातें नाशी, क्षितिकन्यकाकरासि धरी,
जनकांगजनि[5] तिघी ज्या त्या हि दयानिधि कनिष्ठदार करी. ६
येतां नगरा अयनीं[6] क्षत्रांतकगिरिशशिष्य[7]तेज हरी.

---

* या रामायणांत ओष्ठांस ओष्ठ लागणारे प, फ, ब, भ आणि म या पांच वर्णांची योजना कवीनें केली नाहीं म्हणून या काव्याचें नांव '**निरोष्ठरामायण**' असें ठेविलें आहे. हें रामायण पंतलिखित उपलब्ध नसल्यामुळें चातुर्मासेबोवांच्या स्वतंत्र प्रतीवरून छापलें आहे. १. शंख. २. पुत्र. ३. विद्वान्. ४. ब्राह्मण. ५. जनककन्या. ६. मार्गांत. ७. परशुराम.

जननीजनकहितार्थ त्यजी गृह, निघे, अरण्य सदन करी. ७
सकनिष्ठ सदार निघे चरणगति, तयासि तात रथ धाडी.
सारथि गंगा तरतां त्यजि अजित, निषाद खेद ही झाडी. ८
कारि चित्रश्रृंगशैलीं ऋषि हर्षित, दशरथ त्यजी देहा;
आज्याच्या नगरींचा कैकेयीतनय आणिला गेहा. ९
तेणें जननीनिंदा तदनंतर दशरथक्रिया केली,
अग्रजचरणनिकट निजजननी जनतति अनन्यगति नेली. १०
जनकासि अजित तिळजळ तदनंतर धैर्य दे कनिष्ठाला;
धाडी धरणीत्राणा त्या त्रिजगन्नाथ एकनिष्ठाला. ११
साकेतनिकट राहे, धरि सतत जटादि आननीं 'हाय!'
खाय सदा ऋष्यन्न चि तें हि अनासक्त कृश करी काय. १२
अत्र्यादिकांसि इच्छित आनंद श्रीश दंडकीं दे हा,
घटजा अर्ची, गृध्रा तातसखा धन्य करि धृतस्नेहा. १३
गंगातीरीं राहे तृणसदनीं[1] अजित यां[2] जिचा दादा[3]
राक्षसराजा, ती[4] ये रति याची हृद्वरा[5], धरी नादा. १४
तत्कर्णघ्राणांतें खड्गें दाशरथि धाकटा खंडी,
अजितशरनिहत सकटक खर तें कथि रडत अग्रजा चंडी. १५
लंकेश कनकहरिण श्रीदृगतिथि[6] कारि, 'अजी! धरा यास'
ऐसें ती सांगे, तैं जय अजित ही तया धरायास. १६
कळतां खळ, अज हाणी शर, हरिसा तार आर्त नाद करी
'हा सीते! हा सखया!' ऐसा, अरि तत्क्षणीं च धैर्य हरी. १७
न त्रास धरी, न निघे अग्रजसंरक्षणासि निजदीर,
याकरितां रागेजे सीता, गांजी तया, त्यजी धीर. १८
अतितीक्ष्णगीःशरक्षत[7] जाय रडत दाशरथि, तद्यांत शिरे

---

१. गवताच्या खोपटींत. २. याकडे; रामाकडे. ३. वडील भाऊ. ४. शूर्पणखा. ५. मनोहरशब्दवती–पंत. ६. सीतेच्या दृष्टीचा पाहुणा करी, म्ह० तिच्या दृष्टीस पीडा. ७. [सीतेच्या] अत्यंत तीक्ष्ण वाग्बाणानीं घायाळ झालेला.

दिक्कंठ अजितसदनीं, श्रीस हरी; शस्त्र गिळि जन्हीं न जिरे. १९
गृध्रेंद्र करि खळातें रथरहित क्षतशरीर निर्यत्न,
छेदी तया अशस्त्रा खड्गें, लंकेसि ने सतीरत्न. २०
ज्येष्ठा कनिष्ठ गहनीं चरण धरी, [1]गरसखाधितें सांगे,
अजितास्यें हि निघे, 'हें त्वां आस्यीं आणिलें असें कां गे!?' २१
ये अजित शीघ्र, निरखी निजदयितारहित [2]अन्यसंगेह,
'हाय!' असें आस्यातें आणी, [3]जगदीश नच धरी देहें. २२
अंगीकृतगहनाटन दाशरथी त्यक्तधैर्य हाक रिती
[4]तरि हि तसें चि हटकिती; गृध्र निरखितां क्षतातें 'हा!' करिती. २३
गृध्रकथित आकर्णी रक्षःकृतदारहरणशल्य[5]धरें,
त्याची क्रिया करि अजित तनय तसा, गाय या दयेसि हर २४
[6]अत्यायत कर ज्याचे राक्षस गहनांत यांसि धरि खाया
सद्गति तया दयानिधि दे सकळ हि संतराय हरिखाया. २५
करि आतिथ्य [7]निषादी, शिष्या ऋषिची, तिला हि गति दे हा;
घे आंजनेय कीश स्कंधीं, त्याच्या हि तेज अति देहा. २६
अर्काच्या तनयातें सदय [8]हृषीकेश करि सखा तारी,
[9]शक्रांगजा निधन दे, सखया तत्कीशराज्य, हितकारी. २७
त्रिदशांश कीश ऋक्ष हि अगणित एकत्र करि तरणितनय,
धाडी सकळाशांतें निरखाया श्रीस अरिस ते सनय. २८
[10]हतगृध्रज्येष्ठ कथी, लंघी जलनिधिसि आंजनेय हरी,
शीत[11]नगांगज जननी नागांची न गणि, सिंहिकेसि [12]हरी. २९
लंकेंत जाय रात्रीं, निरखी यत्नें अराति[13]गृहगहनीं

१. [सीतेच्या वाग्बाणांमुळें झालेल्या] विपतुल्य मनोव्यथेला. २. पूर्वीचा छापील पाठ–**अन्यसें गेह**. ३. रामाला मूर्च्छा आली. ४. हाका मारण्याचा कांहीं उपयोग होत नव्हता तरी. ५. धारण करणारा (राम) ६. फार लांब. ७. शबरी. ८. इंद्रियाधिपति (राम). ९. वाळीला. १०. जटायु. ११. हिमालयपुत्र मैनाक–**पंत**. १२. मारी–**पंत**. १३. उपवनांत.

श्रीस खळा ही निकट चि अत्यागें ज्यासि लय चितादहनीं. ३०
एकांतीं अजिताच्या अंगुलिचा श्रीस दे अलंकार,
घे तीच्या हि शिखेचा, सांगे संदेश या सती सार. ३१
[1]शाखी शत, तदनंतर अक्षादिक रात्रिचरकटक नाशी,
राशी हताहितांचे करि, ये त्रिद[2]शर्षिलक्षदत्ताशी. ३२
दशकंठज्येष्ठांगज धरि धात्रस्त्रें रणीं, जनकनिकट
ने [3]कौशिल्याला, आणी न्यायें अरयासि, गदित हा [4]तिखटें. ३३
रागें खड्ग धरि शिरश्छेदा दिक्कंठ, तत्कनिष्ठ दया
करि रक्षाया या ही त्या ही, कथि 'दे [5]चेरांत हानि जया.' ३४
तद्दीर्घांगातें खळ झांकी तैलाक्तनैकसि[6]चयाहीं
दे अग्नि, कीश चिंती, 'गांजिलिसे सृष्टि हे असि च याहीं.' ३५
निसटे, गगनांत शिरे, गर्जे, जाळी क्षणांत लंकेतें,
न धरी चित्तीं कांहीं त्या अरिच्या आंजनेय शंकेतें. ३६
नगरीदाह करि, निघे, लंघी जलनिधिसि, ये अजितनिकट,
सांगे निजशीर्षातें 'श्रीचरणासीं च आदरें चिकट.' ३७
श्रीदत्तशिखालंकृति दे, कथि संदेश, यासि हृष्ट करी,
आलिंगी तत्कृतितें, गाय जगज्जनक अतिकृतज्ञ हरी. ३८
तरणितनय कीशकटकसहित निघे, जाय, धरि जलधितीर,
शरणागतीं करी दशकंठकनिष्ठीं दया त्रिदशहीर. ३९
दे लंकाराज्य नता [7]अरिसहज्या सागरांत [8]आलि रची,
ने दक्षिणतीरा निजसैन्य अजित, धरि सहर्ष आधि शची. ४०
किष्किंधेशें दिसतां दिक्कंधर गांजिला चि [9]लाख रची,
जी शक्ति [10]आंग निर्जर जिगजिग करि हा रणीं तिला खरची. ४१

१. शेकडों वृक्ष. २. देव आणि मुनि यांच्या असंख्य आशीर्वादांतें घेता झाला. ३. वद्धाला–**पंत**. ४. हा चरण दुर्बोध वाटतो. ५. दूतवधें जयास हानि होते–**पंत**. ६. वस्त्र–**पंत**. तेलानें भिजलेल्या अनेक वस्त्रानीं. ७. बिभीषण–**पंत**. ८. सेतु–**पंत**. ९. लक्ष अपराध–**पंत**. १०. अपराध–**पंत**.

शीर्षे शरासन रचि, तद्दर्शन दे, नाथकदन कथि खळ, तें
सत्य श्रीहृदय गणी, आग असें कारि; कसें निधन टळतें? ४२
अंगद अति हित सांगे, नैके, तत्कदन अज्ञ हा इच्छी,
आणी आस्या याची या आचारें सखेद आइ 'च्छी!' ४३
कलह कारि अशृंखळ खळ, काळ गिळी सैन्य, जय न ये चि रणीं,
कीं अंधकार देइल काय कधींतरि अशक्तता किरणीं? ४४
घननाद दाशरथि ते अहिनीं रचित[1]र्क्षकीशनाश कसी,
निरखी तसी दशा जी सीता रडली, धरील धैर्य कसी? ४५
तें संकट तार्क्ष्य[2] हरी, श्रीरंगदयाश्रयें चि यश साधी;
अजित तृण चि घटकर्णा कारि, झाला तें दशास्य अति सैाधी[3]. ४६
निरखी श्रीरंग रणीं श्रीचा घननादकृत शिरश्छेद,
करि 'हाय! हाय!' सत्य स्त्रैण तसा, सैन्यसह धरी खेद. ४७
दशकंठकनिष्ठ हरी खेद, कथी तद्रहस्य, दे धीर,
त्या संस्थितें[4] घननादा शेषें करी, गाति या जया धीर. ४८
खळ दयिततनयनिधनें झाला अत्यार्त, जनकजाघाता
घे असि, निघे, तया दे दासास्यें तदि[6]ननाशधी धाता. ४९
जें सहजतनयहितकर, जें अगणित कटक, तें रणीं सरलें;
त्यजि दशकंठ तरि न हठ; खळचित्त कधीं न आग्रहा तरलें. ५०
केला रणीं दशास्यें दाशरथि कनिष्ठ शक्तिनें हतसा,
त्यासि रडे अज गातां, ज्या जाले अहित ही जडा नत सा. ५१
अगदाचळशिखरातें आणी तत्काळ अंजनातनय,
जागें कारि दाशरथिस, अजित न साहे अरातिचा अनय. ५२
शक्राच्या रथरत्नीं अजित चढे आजियज्ञ कारि अरितें,
संतत सात दिन झटे, दे अर्का अहितनिधनयश हरि तें. ५३

१. केला आहे ऋक्ष व वानर यांचा नाश ज्यानें. २. तृक्षाचा (कश्यपाचा) पुत्र (गरुड). ३. दुःखी. ४. मृत–पंत. ५. लक्ष्मण. ६. राम–पंत. तिचा पति. ७. बंधु–पंत. बंधुपुत्रादिकांस हितकारक. ८. षड्रिपु.

दशकंठाच्या निधनें अतिहर्ष जगांत सारखा झाला,
त्याची क्रिया कराया सांगे अज, गिरिश या यशें धाला. ५४
दशकंठसहज राजा लंकेचा खचररक्षणा केला,
अग्निस्नानानंतर खेद श्रीचा लया अजें नेला. ५५
दशरथ हि गगनयानें तृषितहृदय नंदनाकडे आला,
जगदीश चरण धरि, दे हर्ष नच कधीं सरे असा त्याला. ५६
जागीं केलीं रणहत सैन्यें शक्रें निजें रसें[1] सेशें[2]
तीं अर्चिलीं अशेषें लंकेशें चरणनतहितादेशें[3]. ५७
श्रीदगगनयानांत[4] श्रीश चढे, कटक घे, निघे, सरसा[5]
सीतेसि कथा सांगे दयितासंगातिसक्तधी[6] नरसा. ५८
लंकाकिष्किंधांचे केले कृतकृत्य नाथ तत्कृतितें
कथि. गाय नळादिक जें त्यांच्या करि तद्यशासि सत्कृति [7]तें. ५९
इष्टे सदापिस्थानें तीर्थें सांगत सतीस हाकेतें
दे हाक, ये तराया आधिनदीनायकांत[8] साकेतें. ६०
आधीं निषादराज्या दर्शन दे जलद चातकासि तसा;
तदनंतर कैकेयीतनया, ज्या नत अराति खळ जित सा. ६१
स्नेहें गाढालिंगन अजित अरिघ्ना तदग्रजा दे हा,
आनंद न त्यजी त्या, आतळला हर्षजलधि ज्या देहा. ६२
धाला आचार्य[9], सकळ जननी नागरिक अखिळ देहातें
गेहातें नेणति, हें देणें हा एक अजित दे हातें. ६३
क्षितिदासहिता[10] राजा जाला चिरकाळ अज करी राज्य,
यद्दर्शनार्थ करिती साधन दहनांत यति शरीराज्य. ६४
जग नष्टकष्ट संतत, अतिदक्षिण यज्ञ सांग सकळ करी,
गति दे अरितें, चरितें कृतरंजन कंजनयन चित्त हरी. ६५

१. अमृतें–पंत. २. धन्यासह. ३. रामाज्ञेनें–पंत. ४. पुष्पक विमानांत. ५. गोड. ६. स्त्रीच्या प्रेमपाशांत अति लुब्ध अशा. ७. अन्वयार्थ? ८. दुःखसमुद्रांत. ९. वसिष्ठ. १०. पृथ्वी आणि सेवक यांच्या हिताकरितां.

(अनुष्टुप् वृत्त)

'निरोष्ठरामायण' हें मयूरें रामनंदनें
श्रीरामचरणांभोजीं अर्पिलें कृतवंदनें. ६६

इति निरोष्ठरामायणं समाप्तम् ।

दामरामायण*

(गीतिवृत्त)

श्रीपति झाला दशरथसुत राम दशाननासि माराया,
मा राया जनकाची होय सुता त्रिजगदाधि साराया. १
[1]सारा या प्रभुची हे लीला गाती सदैव ही, सुकवी
सुकवी भवजलनिधितें, निरुपम सुख रसिकजनमनीं पिकवी. २
पिक वीतबाधं[2] कवि या चरितां[3]त्रवनांत कूजिती, [4]सुरस
सुरसद्मींचा लाजे; 'यश हें' श्रीशिव म्हणे, 'शिवे! परिस.' ३
परिस सुवर्ण करितसे लोहा जीवासि, शिव चि हा[5] महिमा;
महि मान्या स्वर्गा ही, 'स्वकुळ' म्हणे 'धन्य!' यत्प्रभ[7] [6]अंहिमा. ४
अंहिमान्य होय लक्ष्मण जो श्रीपतिरामभक्तिलाभरत,
भरत दरवर, सुदर्शन शत्रुघ्न स्वजनशत्रुनाशरत. ५
'शर तरणिकुलमणीचे यश करुत' असें म्हणोनि ये नगरा,
[8]नगराजसा चि कौशिक मागे सावरंज[9] राम राजवरा. ६
जैंव रामाच्या दानीं न करी नृप, तों वसिष्ठ समजावी,

---

* या काव्यांत पद्यांतील प्रत्येक अर्धाचीं शेवटचीं अक्षरें दुसऱ्या अर्धाच्या प्रारंभीं आणिलीं असल्यामुळें सर्व पद्यांचा एक 'दाम' म्हणजे हार च बनून गेला आहे. 'निरोष्ठरामायणा'प्रमाणें हें रामायण छापताना हि चातुर्मासे बोवांची प्रत आधारास घ्यावी लागली असून ही प्रत स्वतंत्र लिहिलेली आहे. १. उत्तम. २. निर्भय. ३. हस्तदोष–श्रवणांत. ४. अमृत. ५. हा रामाचा. ६. उष्ण (असा सूर्य). ७. शेष-पंत. ८. गिरीश–पंत. ९. धाकट्या भावासह. १०. त्वरा.

'जावी चिंता, द्यावे पुत्र, त्वद्विजय मज दिसे भावी.' ७
[1]भावी हित, मग नृप दे, ने मुनि, गुरुला च बहु करी माया,
[2]मायापतिला विद्या सांगे क्षुत्तृट्श्रमासि वाराया. ८
'[3]वारा यातूंच्या प्रभु मर्दु' म्हणे विप्र, जेंवि कामारी
मारी प्रथम पथीं जी पीडी साधूंसि ताटका भारी. ९
भा रीति बहु प्रभुची निववी, अस्त्रें द्रवोनि शत दे हा,
देहा कवच कृपेचें करि कौशिक, हर्पवी रमागेहा. १०
मागे हानि कराया षड्रींची ज्यासि शक्ति यति सारा,
साराया मखविघ्ना तो विधि सिद्धाश्रमांत अरि[4]वारा. ११
वारा करी पदांबुजरेणु अहल्येचिया अघाभ्रा त्या,
भ्रात्या भरताच्या ती पूजी अत्यादरें महाधात्या. १२
'[5]धा त्यागासि न करितां' गौतममुनितें म्हणे 'यशा या गा.'
यागा जाय जनकनरपतिच्या [6]जो आत्मचिंतनीं जागा. १३
जागा दे त्या स्वपदीं वैदेहा, तत्सुता रमा नवरी,
न वरी, जी हरकार्मुक सज्ज न करितां करी न मान वरी. १४
मानवरीतिधर प्रभु शिवधनु मोडी, तिचा धरी पाणी,
पाणी सोडी जनक प्रेमाश्रु हि, तत्सुखा नसे वाणी. १५
[7]वाणी चार विवाह प्रेमभरें गाय नारदासहित,
दासहित प्रभु भार्गवरामा करि तेज हरुनि ही महित. १६
महि [8]तनयार्थ हरि, म्हणे स्त्री 'वनवासासि' [9]रत्नहारा 'जा.'
'हा!' राजा वदला, श्रीलोभें कांहीं च न द्रवे [10]भाजा. १७
'भाजा शोकांत' म्हणे, राम निघे, त्यजि न सानुजा शीता,
शीतातपवृष्टीनीं झाली नाहीं च भिववितां भीता. १८
भी तापा विरहाच्या, [11]शाप म्हणे, 'त्यजुनियां शरीरा जा.'

---

१. मानी. २. रामास. ३. समुदायास. ४. शत्रुसमूहास. ५. तृप्त व्हा. ६. जनक. ७. सरस्वति. ८. भरतासाठीं. ९. रामा–पंत. १०. भार्या (कैकेयी). ११. श्रावणाच्या बापाचा शाप.